

Prvi kongres predstavnika pravoslavnih bogoslovskih fakulteta u Ateni.

Izvijestio Đ. Paša.

Konferencija izaslanika sviju pravoslavnih bogoslovskih fakulteta, održana od 16 do 18 siječnja 1936 u Bukureštu, zaključila je, da se što prije sastane kongres predstavnika sviju pravoslavnih bogoslovskih fakulteta te da se na njemu rasprave i — po mogućnosti — riješe aktuelni problemi suvremenoga pravoslavnoga bogoslovlja. Konferencija je odredila pretsjedništvo, utvrdila mjesto i izradila dnevni red za predviđeni kongres pa je on prema tomu programu uistinu i održan u Ateni od 29 studenoga do 4 prosinca 1936. Vijećanja su ovoga kongresa potpuna novost u povijesti pravoslavlja, pa je vrijedno da ovdje prikažemo i osvjetlimo njegovu fizionomiju. Prisustvovala su 44 učesnika. Od tih učesnika 33 su prisustvovali kongresu kao službeni opunomoćenici i predstavnici pravoslavnih fakulteta, i to: 14 u ime atenskoga, 5 u ime bukureštanskoga, 2 u ime kišinevskoga, 3 u ime beogradskoga, 3 u ime Sofijskoga, 4 u ime pariškoga i 2 u ime varšavskoga fakulteta (fakultet Černovice je ispričao nedolazak svojih zastupnika). Većina ovih profesora ne pripada kleru, već se oni rekrutiraju iz redova svjetovnjaka. Osim 11 svećeničkih (i biskupskih) lica sve su ostalo svjetovnjaci. Imenovanje profesora sa strane države daje bogoslovskim fakultetima izvjesnu neovisnost s obzirom na crkvenu hijerarhiju. Razlikujući neovisnost od opozicije uza sve to ona je ipak omogućila da se ovaj pothvat razvije izvan službenih crkvenih krugova, jer obavijest, kojom je kongres bio najavljen poglavarima pojedinih autokefalnih crkava, datirana je tek sa 21 rujna 1936. Moglo se dakle prema tomu postaviti pitanje: kako će pojedine crkve promatrati ovaj sastanak u Ateni? No izbor, kojim je Atena uzeta za sjedište prvoga kongresa, pruža ključ za traženje odgovora, ako bi se za to uopće osjetila realna potreba. Pridolaze k tomu još druge neke okolnosti. Poznato je, da arhiepiskop atenski i primate grčki Hrizostom Papadopoulos spada među najpoznatije bogoslove današnjega pravoslavlja. Sva je njegova karijera prije stupanja na primašku stolicu bila posvećena obučavanju i crkvenoj znanosti. Budući najprije profesor i rektor bogoslovije Sv. Križa u Jeruzalemu postao je on iza toga profesor i dekan bogoslovskoga fakulteta atenskoga sveučilišta. Visoka njegova izobrazba, veze i prijateljstva, što ih ima sa sveučilišnim svijetom bile su posljedicom te je on izašao — makar i poluslužbeno — idealnim vodom i savjetnikom kongresnih vijećanja. S druge strane njegova suradnja u poslovima kongresa stavila je izvan prijepora sudjelovanje grčke crkve. Ma da druge crkve i nisu toliko intimno sudjelovale kod

vijećanja i rezolucija kongresa, ipak je svaka pojedina od njih uputila kongresu poslanicu, punu pozdrava, blagoslova i podsticaja.

U samoj stvari djelokrug je Crkve izvan okvira ovih službenih »izmjena pozdrava« bio znatno odijeljen od djelokruga bogoslova, kako je to istaknuo sam primas Hrizostom Papadopulos u svojoj alokuciji, izrečenoj prigodom otvorenja kongresa. Potsjetivši na to, da kongres znači izvjesnu novost u pravoslavlju, iako bi se u njegovoj povjesti moglo naći primjera, kad je Crkva tražila zblizavanje stručnjaka bogoslovske znanosti, on je dodao: »Ono, što rade mjesne bogoslovije, radit će za vrijeme ovoga kongresa profesori, koji ih predstavljaju. U duhu nauke i tradicija pravoslavlja oni će u svojim znanstvenim referatima i raspravljanjima ispitati različna bogoslovska i crkvena pitanja; ipak je jedina Crkva ovlaštena na osnovu njihovih zaključaka donijeti konačnu odluku. U programu kongresa obuhvaćeni su nesamo teorijski problemi, nego također životna pitanja, koja se odnose na suvremeni život i na duhovne potrebe pravoslavlja. Na taj način pravoslavna bogoslovska znanost stupa u službu pravoslavne Crkve.« Ova misao službe Crkvi, misija dodijeljena bogoslovima, bila je više puta istaknuta u dokumentima, koje su različni poglavari Crkava uputili kongresu. Njezina uloga i njezina važnost bile su naglašene s više ili manje priuzdržaja, što svjedoči izjava patrijarhe Timoteja, koji ne može, a da ne gleda ovaj pothvat »bez primjese straha i nade«.

Poslije liturgije u sveuč. crkvi na Kapnikareji kongresisti su se uputili u veliku sveučilišnu dvoranu Aula Magna, u kojoj se pored kongresista prikupila sva elita grčke prijestolnice s kraljem Đurom II. na čelu. Arhiepiskop Hrizostom otvorio je sjednicu kratkom molitvom, a predsjednik kongresa Hamilkar Alivisatos je izrekao pozdravni govor. Alivisatos, profesor kanonskoga prava i pastoralnoga bogoslovlja, bio je uopće duša cijeloga kongresa; on je potaknuo ideju kongresa i sam je za nj najviše radio, pa je njegova zasluga sve ono, u čemu je ovaj kongres uspio.

Alivisatos je započeo svoj govor pokazujući na dekadantnost pravoslavne Crkve. I dok je kod toga prvi postanak ovoga stanja išao tražiti u daleku starinu govoreći o kipoborstvu i o raskolu, on je glavni razlog za to pripisao prekarnom i bijednom položaju, u kojemu se nalazila carigradska crkva, a koji je, pod jarmom osvajača, mnogo škodio njezinom vlastitom razvoju i vršenju njezinoga utjecaja. Drugi uzrok, u novije doba, opadanja pravoslavlja bio je taj, što se sa probuđenjem nacionalnosti tijekom XIX. stoljeća i sa stvaranjem slobodnih država i autonomnih crkava istodobno pojavio oštri nacionalizam, prozvan u pravoslavlju filetizmom. Između pojedinih država i crkava podigli su se kineski zidovi do te visine, da su crkve iste vjeroispovjesti ignorirale jedna drugu i gotovo se borile jedna protiv druge. Bogoslovska znanost, koja je već trpjela od slabe vitalne snage Crkve, mo-

rala je još trpjeti i radi ovih dioba. Razlika u jezicima sjedinjena s nacionalizmom prouzročila je da su bogoslovi različitih zemalja postali nepoznati jedni drugima i da je znanstvena aktivnost jednih bila potpuno tuđa drugima. No pokret, koji je poslije svjetskoga rata potaknuo narode da se približe jedni drugima, imao je odjeka i na odnos među crkvama. Počevši od 1920 ekumenski je patrijarhat preuzeo inicijativu da se stvori Društvo Crkava i malo po malo iza toga razvio se ekumenski pokret. Pravoslavna je Crkva bila zastupana na svim kongresima, koji su se držali u duhu toga pokreta. Delegati pojedinih autokefalija našli su se zajedno, upoznali se i pregnuli da složnim silama izlože svoju nauku. Baš za vrijeme tih doticaja rodila se ideja ovoga današnjega kongresa; prevalila je dugi put, našla svojih istomišljenika i napokon svoj pozitivni oblik na pripravnom sastanku siječnja 1936 u Bukureštu.

Pravoslavlje se u svojem početku poklapalo s grčkom kršćanskom mišlju i zahvaljujući njezinoj gipkosti došlo je dotle, da se, prema mjeri proširenja pravoslavne vjere među drugim rasama, poistovjetovalo s različnim etničkim kulturama. Tim su eto putem slavenska, rumunjska, sirska misao postale potpuno pravoslavne. Ali, ma da se ovaj religijski dinamizam jačao u krilu pravoslavnih naroda, u svom odnosu prema drugim vjeroispovijestima, pravoslavna Crkva predstavlja okameninu. Danas, kad su ovi interkonfesionalni odnosi postali tijesniji i kada rimska Crkva svim pokušajima zbliženja suprotstavlja svoj *non possumus*, pravoslavlje, prema tradicionalnom značaju svojih nauka zauzima posebno i izuzetno mjesto. »Ali — pobliže određuje govornik — ova vrijednost pravoslavlja u njegovim nutarnjim i vanjskim odnosima isto tako kao i puni osjećaj njegovoga položaja, u kojemu se ono nalazi kao pretstavnik Kristove Crkve, u kojemu je ono živi organizam u svim pojavama i smjerovima života, nameću mu dužnost da temeljito upozna svoje obveze prema samomu sebi i prema drugima i da stvori jedinstvenu svijest nutarnje i vanjske snage, koja će biti najbolji predstavnik pravoslavlja. U tomu eto stoji važnost i značenje ovoga našega sadašnjeg zasjedanja.« U ovom radu, koji se nameće Crkvi, bogoslovlje mora biti njezin prvi pomoćnik. Dubokim studijem, a ne jednostavnim instinktom i naivnom tradicijom, valjat će naći istinske zasade pravoslavlja. Povijest obiluje primjerima ovakvoga prethodnog rada, kog je izvršila bogoslovna znanost uz bok Crkve. Sami vasiljenski sabori zapečatili su svojim crkvenim autoritetom nauke, koje je već prije toga izradila bogoslovska znanost. I kad bi u današnje doba htjeli sazvati jednu takvu skupštinu, tada to ne bi bilo moguće, osim uz uvjet, da je bogoslovlje na osnovu mnogobrojnih pitanja već priredilo put saborskim zaključcima.

Rad na izvorima i temeljima pravoslavlja je danas u toliko više imperativan što je završen dugi period marazma, koji je zarazio Crkvu i bogoslovlje. Poslije raskola čitavo se bogoslov-

Ije predalo polemici i slijedećih vijekova, kad su odlični bogoslovi htjeli iznova prihvatiti pravi bogoslovski rad, bili su prisiljeni poći na Zapad i tamo u katoličkim i protestantskim redovima tražiti svoje inspiracije. Štaviše glasovite Ispovjesti vjere, pravoslavne po svojoj nauci, natopljene su vanjskim utjecajima. To je taj isti duh, koji je bio predan prvim generacijama sveučilišnih bogoslova XIX vijeka. Treba stoga danas poći dalje od toga i biti konzervativniji, nego su to bili stari. Treba se vratiti nauci Otaca. Ovaj posao čišćenja bogoslovske znanosti bit će sitničarski i mučan, ali će se samo tada moći utvrditi, da pravoslavlje povraćeno tradicionalnoj nauci Otaca posjeduje u sebi »živu snagu, koja bez ikakve primjese pretstavlja duh Kristov neprekidno povezan sa starom nerazdijeljenom Crkvom.« Kongres se ne će moći svestrano i temeljito dotaknuti sviju pitanja, koja su stavljena na program; ako su ona već stavljena, onda se time očito pokazuje nastojanje današnje pravoslavne teologije. Apsolutnim vraćanjem patrističkim tradicijama bogoslovlje hoće da služi Crkvi; to je njegove prva svrha. Služeći Crkvi bogoslovlje će je uzdići kao duhovni i socijalni faktor prvoga reda. Ono će joj dati u ruke potrebno oružje, da se pobjedonosno suprotstavi rušilačkim i subverzivnim principima moralnoga reda, koji još danas vlada.

Drugi dan u ponedjeljak 30 studenoga kongres je prešao na svoj pravi dnevni red. U sali sveučilišnoga kluba započele su sjednice, vijećanja i raspravljanja. Predsjednik H. Alivisatos je među inim saopćio, da je bukovinski metropolita Visarion poslao 50.000 rumunjskih leja za naučnu pravoslavnu bogoslovsku reviju. Svakoj sjednici predsjedava jedan od predstavnika zastupanih fakulteta; tako prvoj sjednici profesor i dekan atenskoga fakulteta K. Diouvnotis. Prvi je referat održao profesor Staroga Zavjeta na atenskom fakultetu Panajotis Bratsiotis. (Referati i debate u toku kongresa vođene su samo na francuskom i njemačkom jeziku.) Njegova je tema: »Određivanje osnovnih načela pravoslavlja«. Predavač je naročito isticao, da »pravoslavna Crkva ostaje vjerna načelima i tradiciji nepodijeljene Crkve« i da, prema tomu, sva temeljna načela pravoslavlja odgovaraju načelima stare Crkve. Odatle treba isključiti filetizam i pretjerani formalizam, koji sigurno ne spadaju na njegovu bit. Poslije Bratsiotisa prikazao je nadsvećenik S. Bulgakov (Pariz) u dvanaest teza svoju nauku o Crkvi. Živa diskusija, koja je slijedila iza ovih predavanja pokazala je, koliko su različna mnijenja pravoslavnih bogoslova o prvotnim pitanjima kaošto je pitanje o konstituciji Crkve. U diskusiji su učestvovali Kristesku (Bukurešt), Panajotis (Atena), Alivisatos (Atena), Cankov (Sofija), Florovski i Zjenkovski (oboje iz Pariza). Kristesku je iznio mišljenje, da razlog za to, što pravoslavna Crkva nije u stanju napretka, treba pripisati krivnji laika, od kojih su mnogi kršćani izvana, a iznutra kriju dušu, dijametralno oprečnu duhu Kristovom. Govornik je oštro napao teoriju

sobornosti i pokazao, da bi se lijek morao tražiti u brižljivosti Crkve tako, da bi se ona morala više obratiti laičkom svijetu i u njemu probuditi kršćansko osjećanje te mu iznova dati čistu kršćansku savjest. Poslije ovoga napadaja diskusija se zaoštrila, dok je konačno nije završio Florovski. On je pomsjetio kongresiste, da sobornost znači teoriju, koja pojima Crkvu kao cjelinu, sastavljenu od crkvenjaka i svjetovnjaka i da ovi posljednji u slučaju sukoba ili za vrijeme ekumenskoga sabora uistinu igraju presudnu ulogu. Tako na primjer, što je pravoslavna Crkva izbjegla Florentinskom saboru, nije zasluga biskupa, jer su oni sve prihvatili, nego svjetovnjaka, koji su ga smjesta zabacili. Isto tako u jednom času povjesti, kad je veliki dio episkopata zapadne Rusije držao, da se mora okrenuti prema Rimu, svjetovnjaštvo da je protestima i revoltom spasilo rusku Crkvu...

Drugo je predavanje održao Bazilije Velas (Atena): O slobodnom naučnom istraživanju u bogoslovlju i o utjecaju crkvenoga auktoriteta u tomu pitanju. Predavač se ograničio na to, da u svom izlaganju iznese dodirne točke između biblijske kritike i crkvenoga auktoriteta. Označivši granice jedne i druge strane zaključio je, da postoji potreba kritike i da je moguće suglasje između nje i crkvenoga auktoriteta. Zjenkovski, je iznio mišljenje, da milost djeluje nesamo preko Soborne Crkve, nego i preko pojedinaca.

Iza toga je Evandjel Antonijadis (Atena) govorio: O bogoslovskim načelima u tumačenju Sv. Pisma N. Z., kojih se drži pravoslavna Crkva. Iznio je temeljne principe novozavjetne egzegeze, t. j. da je objava sadržana u Novom Zavjetu i u Tradiciji, da je Crkva čuvarica Objave i njezine kritike i napokon da je Novi Zavjet skup nadahnutih knjiga. Svoj referat je svršio prikazivanjem metoda uobičajenih u hermeneutici. O istoj temi referirao je i profesor A. V. Kartašev. Bogoslovlje — rekao je prof. Kartašev — ne može živjeti bez slobode kao i svaka druga nauka. To osobito vrijedi za bogoslove, koji se trude oko usavršavanja metoda u istraživanju. Radi toga u učenju Crkve nije isključena historijska evolucija. Tradicija je međutim najbolja čuvarica bogoslova, prema njoj se određuju granice znanstvenoga istraživanja.

Referat atenskoga arhiepiskopa Hrizostoma Papadopoulosa: O vanjskom utjecaju na pravoslavno bogoslovlje poslije pada Carigrada pročitao je Dimitrije Balanos. Referat uzima u obzir pravoslavno bogoslovlje u XVI i XVII vijeku i dolazi do zaključka, da svi utjecaji ipak nisu mogli modificirati pravoslavne nauke i da je pravoslavno bogoslovlje i dalje ostalo najboljim čuvarom Kristove nauke. O istoj temi govorili su još K. Divunotis i J. Florovski, koji se posebice obazro na vanjske katoličke i protestantske utjecaje u ruskom bogoslovlju.

Poslije podne nastavljena su vijećanja pod predsjednikovanjem Vasilija Ispira, profesora iz Bukurešta. Prvi je referat održao poznati patolog profesor Balanos. On je iznio načela inspiracije

Sv. Pisma i Tradicije, kako se ona općenito uzima u bogoslovlju. Balanosovo je gledište popunio Florovski naglašujući, da se u novijim teološkim shvaćanjima treba neprestano obazirati na nauku Otaca. Referat S. Dimitrijevića (Beograd): O misiji bogoslovske nauke u odgajanju crkvene svijesti kod naroda pročitao je H. Alivisatos. Sam se izjavio protiv toga, da se ovdje pokreću pitanja, za koja treba mnogo rada i vremena. Čemu toliko govoriti o crkvenoj Tradiciji, kad u bogoslovskoj nauci nije još točno utvrđeno, šta sve znači Tradicija. Na primjetbu prof. Stefanovića da pravoslavna Crkva zna točno, što znači Tradicija, H. Alivisatos je uzvratio ostajući kod svojega, da ipak nije još ustanovljeno, što je Tradicija.

Cezaropapizam — rekao je pretsjednik kongresa H. Alivisatos odzdravljajući na banketu ministru Georgakopulosu — pripisuje se pravoslavlju kao minus, ali naprotiv on je uvijek bio blagodat za Crkvu.

Treći dan kongresa, utorak 1 prosinca prije podne i poslije podne nastavljena su vijećanja. Sjednici popodneva predsjedao je profesor beogradskog sveučilišta D. Stefanović. Glavna tema vijećanja kretala se oko problema, koji su u vezi sa sazivom općenitoga sabora. Prema mišljenju referenta, pretsjednika Alivisatosa, saziv općenitoga sabora danas je nemoguć. Prije svega 1) nema nikakvih važnih dogmatskih pitanja, koja bi mogla izazivati diobu i raskol i koja bi prema tomu trebao da riješi općeniti sabor. Zatim 2) Crkva nije nikako spremna na sličan sastanak. Od VIII vijeka, poslije posljednjeg općenitog sabora, nagomilalo se toliko problema, koje bi trebalo temeljito proučiti prije, nego bi se o njima moglo definitivno raspravljati. Takav jedan primjer nepripravnosti jest činjenica, da pravoslavna Crkva nije još dosada zauzela konačnog stajališta prema katolicizmu i protestantizmu. Jer 3) pitanje je, da li bi trebalo ove Crkve pozvati na budući koncil? U svakom slučaju pristajalo bi, da osmi sabor bude uistinu ekumenski, a da ne bude samo sabor pravoslavne Crkve kao što je Vatikanski bio samo sabor katoličke Crkve. Profesor Balanos se nije složio s Alivisatosovim izvodima, nego je bio mišljenja, da općeniti sabor nije nemoguć. Za njegov saziv dosta je sama pravoslavna Crkva, jedino današnje vrijeme nije sklono za to. Uostalom nema nijednoga važnoga dogmatskog pitanja, koga bi trebalo riješiti. Više brige iziskuju brojna praktična pitanja, koja pravoslavlje može i treba da riješi prije saziva ekumenskog sabora. Profesor je Cankov podao u svom govoru neka objašnjenja o sazivu, značenju, auktoritetu i programu eventualnoga budućeg sabora, koga bi po mnijenju F. Granića bilo opasno sazivati danas, dok se još nije raščistilo vjersko stanje Rusije. U pretpostavei da se sabor sazove trebalo bi da bude upravlján od direktorija sastavljenog od zastupnika pojedinih Crkava i da mu predsjedá ekumenski patrijarha. Izvršni odbor utvrdio bi program, na koji bi svi pristali. Od-

luke u dogmatskim pitanjima donosile bi se u većini sa $\frac{3}{4}$ glasova, dok bi u drugim pitanjima dostajala većina od $\frac{2}{3}$ prisutnih. Jezik sabora bio bi grčki ili ruski. Međutim, kad sabor po zastupanju predsjednika Alivisatosa aktualno nije mogući, raspravljalo se po tom, na koji način treba da se sporazumijevaju različne pravoslavne crkve i kako da se riješe mnoga »drugostepena« pitanja, na primjer pitanje kalendara, ženidbe svećenika, glazbe, postova i slično. Na kraju je predsjednik Alivisatos iznio neprijepornu korist da se partikularno kanonsko pravo pojedinih crkava kodificira po uzoru kako je to učinila katolička Crkva. Isto tako je predložio komisiju kanonista, koji bi izvršili pripreme za kodifikaciju i predložili ih Crkvi na usvojenje i odobrenje.

Četvrti dan kongresa, srijeda 2 prosinca, bio je posvećen raspravljanju o različnim pitanjima praktičnoga reda. Pod predsjedanjem prof. Cankova referirao je prof. Gošev o pitanju revizije i ponovnoga izdanja zastarjelih liturgijskih tekstova. Zatim se prešlo na raspravljanje o unutrašnjoj i vanjskoj misiji pravoslavne Crkve, uopće o ulozi pravoslavlja u problemima današnjega društvenog života. H. Alivisatos je izrazio žaljenje, da su u današnjem pravoslavlju zaboravljene misionarske tradicije, koje su nekoć bile toliko poštovane u Bizantu. Neophodna je potreba, da pravoslavna Crkva pojača svoj rad na širenju kršćanstva među nekršćanima, naročito među muslimanima. N. Arsenjev je govorio o utjecaju, koga bi pravoslavna misao trebala da zauzme u današnjem kršćanskom svijetu na Zapadu. O unutrašnjoj misiji pravoslavlja govorio je prof. Ispir podcrtavši naročito potrebu da se pazi na čuvanje mladeži i da se bori protiv komunizma. U tom pogledu istakao je prof. Moraitis posebnu važnost propovjedničke službe i katehetskoga rada.

Posljednja skupina problema predviđenih na programu kongresa bila su pitanja socijalnoga reda, pa se sada i na njih prešlo. Teodor Popesku (Bukurešt) i V. Zjenkovski (Pariz) govorili su o problemu Crkva i civilizacija. T. Popesku je naglasio, da se ne smije dopustiti da se između kršćanske i nekršćanske civilizacije otvori bezdani ponor, nego naprotiv da treba nastojati, kako bi se u svu civilizaciju utisnula načela evanđelja. V. Zjenkovski je referirao o istom pitanju, s tom razlikom, što ga je precizirao na temu crkva i država. O njoj je iza toga specijalno raspravljao H. Alivisatos i uznosio koristi »pobožnoga cezaropapizma« iz doba Justinijana, u kojemu on vidi i za Crkvu i za državu maksimum koristi. Sasvim protivnih pogleda bio je S. Cankov. Prema njegovom mišljenju cezaropapizam treba osuditi, jer su ciljevi crkve i države potpuno različni. Između jedne i druge vlasti mora postojati sklad, ali država ne smije ugrožavati slobodu crkve. Na temi: Crkva i socijalna pitanja razvila se diskusija, u kojoj se pokazala različnost pogleda Alivisatosa i Joaneska. Prvi je zastupao, da Crkva mora riješavati socijalna pitanja pomoću zakona Karitasa, koji je

njezina svojstvena vlastitost, dok je drugi bio protiv toga, da bi u domenu Crkve spadalo rješavanje socijalnih problema, jer je po-najpreči cilj Crkve spasavati duše na osnovu vjere, a njezin do-prinos rješavanju socijalnih pitanja može biti samo u tom, da do-ziva u svijest zakone ljubavi i čovječje jednakosti. Prilično različna je bila teza prof. Paševa. Za nj je kršćanstvo istodobno osobno i socijalno. Među ova dva reda nema protuslovlja. Obveze, koje nam je postavio Krist ne mogu se ograničiti samo na nutarnost čovjeka, nego određuju i socijalne odnose. Crkva je stoga dužna da posreduje kod socijalnih problema i da ih rješava u duhu pravednosti i božanske ljubavi.

Četvrtak 3 prosinca bio je peti i posljednji dan rada. Vijeća-njima je predsjedao S. Bulgakov naizmjenice s H. Vasdekasom, a raspravljalo se najprije o pokretanju jednoga zajedničkog pravoslavnog bogoslovnog časopisa, a zatim o uspostavljanju tjesnijih uzajamnih veza i jače zajedničke suradnje sviju pravoslavnih fakulteta. Jedno je i drugo pitanje dano na proučavanje posebnim komisijama pa je o njihovom rješenju donesena konačna odluka u rezolucijama kongresa. Jednodušno je prihvaćeno devet rezolucija, koje ćemo mi ovdje ukratko rezimirati kao rezultate petodnevnoga rada.

1) Akti kongresa, koji će naskoro biti objelodanjeni, tvore bazu daljnjem proučavanju iznesenih problema i ubuduće sazivanim pravoslavnih bogoslovskim kongresima. 2) Kongres izražava želju da pravoslavne Crkve u sporazumu s vaseljskim patrijarhom obrazuju komisiju za kodificiranje kanonskog prava jednako kao što se to 3) traži u trećoj rezoluciji za reviziju liturgijskih tekstova. 4) Upravlja se poziv pravoslavnim Crkvama, da pošalju svoje doprinose za izdavanje zajedničkog pravoslavnog bogoslovnog lista. Čim temeljna glavnica černovičkog episkopa Visariona bude dostatno povećana, izabrana će komisija odmah prijeći na izdavanje ove potrebne međucrkvene revije. 5) Za tješnju vezu među pravoslavnim bogoslovskim fakultetima kongres želi naći ostvarenje redovitom izmjenom profesora, organizacijom čestih predavanja i izmjenom bogoslova, u koje će se svrhe izdavati stipendije iz posebnih za to ustanovljenih fondova. 6) Kongres određuje da svetkovina Sv. Triju Hijerarha bude zajednički blagdan sviju pravoslavnih bogoslovskih fakulteta. 7) Kongres pozdravlja vaseljski pokret za jedinstvo Crkve i izražava svoju spremnost saradivati s njim u duhu pravoslavlja. 8) Kongres izražava svoje simpatije prema progonjenoj i mučenoj Crkvi u Rusiji i prema svima onima, koji u naše dane stradaju za kršćansku vjeru te čvrsto vjeruje, da će Crkva izaći kao pobjednica iz borbe, koja se vodi. 9) Kongres odlučuje, da se drugi kongres sastane 1939 u Bukureštu i da se posveti proučavanju ovih pitanja: a) Izvori pravoslavne vjere. b) Sv. Pismo; c) Sveta Predaja i d) Socijalna misija Crkve.

Iza prihvaćanja rezolucija pretsjednik je H. Alivisatos održao završni govor zahvaljujući trojedinom Bogu za postignute rezultate

s kojima možemo biti — rekao je pretsjednik — potpuno zadovoljni, bodreći kongresiste da živo nastave rad, jer u takvom natjecanju on vidi najbolji zalog uspjeha i plodova. Nisu li pojedina pitanja bila dostatno taknuta, ipak je pokazano da pravoslavna Crkva ima na brizi sve probleme, koji muče čovječanstvo, i da će ona sveudilj raditi za njihovo najbolje riješenje. Pravoslavna teologija s interesom prati napredak bogoslovskih nauka u nepravoslavnom svijetu pa će njihovo međusobno upoznavanje i zbliženje dovesti jedamput — makar i u vrlo dalekoj budućnosti — do jedinstva Crkava, obećanog od Gospodina i za koje i jedna i druga Crkva ne prestaju moliti. Svoj dirljivi govor svršio je predsjednik H. Alivisatos riječima Sv. Pisma: kako je dobro i lijepo, kad braća žive zajedno (Ps. 133) i napokon se oprostio pozdravom, koji je u isto vrijeme potpuno grčki i potpuno kršćanski: Hairete!

*

Treba li napokon iz ovoga tako dugoga prikaza izvoditi zaključak? Mi bismo krzimali to učiniti, jer prvo još nisu službeno objelodanjeni akti kongresa tako da sve ostale informacije nužno nose na sebi obilježje fragmentarnosti, a drugo zbog toliko bliskoga datuma samomu događaju pravoslavna misao izvan kongresa, koja je toliko jaka, da — po teoriji sobornosti — prima ili zabacuje zaključke koncila, nije još dospjela naći svoga odjeka niti izreći svoga suda o svršenom djelu. Iz tih razloga i nama pristoji još uvijek pravo da ocjenu samoga kongresa kao i efektivne djelotvornosti njegovih zaključaka pridržimo za sebe, dok ne budemo mogli o njima izreći apsolutni sud. Međutim po svemu onomu, što smo mogli prosuditi, moramo priznati, da je ovaj prvi kongres uspio, da je donio nekoliko zrelih i zdravih plodova. U prvom redu nesumnjivo treba priznati, da je kongres uspio da složi i dovede do jedinstva izlaganja i diskusije velikoga broja bogoslova, koji su došli iz sredina među sobom i vrlo različnih. Ovaj prvi i najzamjetljiviji uspjeh ništa ne umanjuje činjenica, da zaslugu za nj treba pripisati najglavnijim dijelom predsjedniku i duši kongresa H. Alivisatosu, koji je znao, da svojim neprijepornim auktoritetom rukovodi i izgladuje koji puta vrlo oštro različna naziranja. Drugi je uspjeh svakako duh, koji je oživljavao ove brojne sjednice, t. j. misao poslužiti Crkvi u nepokolebljivoj odanosti pravoslavnom predanju. I napokon treće: izrađeni nacrti, stvoreni planovi, otkriveni novi vidici budućega rada, pametan i razborit povratak izvorima predaje označuju treći uspjeh ovoga kongresa, koji će i biti njegova glavna zasluga ako se obistine uvjeti njegovoga oživotvorenja. U jednu riječ atenski kongres takav kakav nam se pokazao može biti za pravoslavlje izvor napretka i nesumnjivih koristi.